

Glosni klini

Skrivnostni znaki v poznohetitskih dokumentih*

Marina Zorman

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
marina.zorman@ff.uni-lj.si

Povzetek

V hetitskih klinopisnih besedilih iz zadnjega obdobja obstoja hetitske države so nekatere besede označene s posebnimi znaki, ki se imenujejo *glosni klini*. Njihova funkcija kljub dolgi raziskovalni zgodovini doslej še ni bila zadovoljivo pojasnjena. Znanstveniki so domnevali, da so pisarji tako označevali besede, ki so jih razpoznali kot luvijske, čeprav niso vse označene besede luvijskega izvora. Ker naj bi bila hetitščina v tem času le še jezik državne uprave in religije, »pisarski petrifakt«, ki ga iz je vsakdanje rabe spodrinila luvijščina, bi bil motiv za uvedbo glosnih klinov lahko samo purizem. Tako razlago analiza pomena označenih besed in njihove rabe v besedilih izključuje. Na osnovi opažanja, da mnoge označene besede sodijo v pomenske skupine, ki so predmet tabuja že od indoevropskega prajezika dalje (smrt, magija, kult, religija ipd.), ostale pa so v tesni zvezi s hetitsko ideologijo, lahko s precejšnjo verjetnostjo domnevamo, da so rabo glosnih klinov narekovala socialne prepovedi. Dodatni dokaz za to je dejstvo, da se mnoge označene besede nanašajo na nezaželene načine ravnanja (spletke, izdaje, strahopetnost, zavist ...), ki so v kontekstu označenih besed večkrat tudi izrecno prepovedani. Glosni klini se v hetitskih besedilih pojavijo v času po dvajset let trajajoči kugi, ki je deželo praktično uničila, nato pa njihova raba narašča. Znano je, da je bilo to obdobje notranjepolitične nestabilnosti in globoke ideološke krize, v katerem se je okrepil kult vladarja in so v državi poskušali na različne načine vzpostaviti nekdanji red in pravilne vrednote. V tem kontekstu je jezikovna reforma, ki se zrcali v rabi glosnih klinov, del ideološke reforme oziroma prizadevanj za odpravo verskega in moralnega razkroja pred razpadom hetitskega kraljestva.

* Raziskavo glosnih klinov je deloma financirala Nemška služba za akademsko izmenjavo (DAAD). Ugotovitve so bile že predstavljene v nemškem, francoskem in turškem jeziku (gl. op. 2 v nadaljevanju).

*

V hetitskih besedilih iz druge polovice 13. stoletja pr. n. š. se pred nekaterimi besedami pojavljajo posebni znaki, ki jih imenujemo glosni klini. Gre za en ali dva poševna klina (< , ≋), ki sta v Rüster–Neuevem silabariju¹ uvrščena pod številko 248. Motiv za rabo teh znakov v hetitskih besedilih doslej še ni bil pojasnjen, čeprav se raziskovalci vračajo k temu vprašanju od tridesetih let preteklega stoletja.² V starejših raziskavah najdemo naslednje domneve o funkciji glosnih klinov:

- a) da so grafični znaki za označevanje zamika na začetku vrstice oziroma zapisa, ki sega preko roba stolpca ali roba plošče,
- b) da ločujejo posamezne besede v huritskih citatih v hetitskih besedilih,
- c) da označujejo napačno zapisane besede,
- d) da so okraski brez pomena,
- e) da so ločila, s katerimi so označene nenavadne jezikovne oblike in
- f) da označujejo luvijske besede v hetitskih besedilih.

H. Kronasser je splošni vtis o rabi glosnih klinov izrazil takole: »Aus den in diesen Paragraphen dargelegten Tatsachen folgt, daß man hinter der Verwendung der Glossenkeile keine zu straffe Systematik suchen darf.«³

Aktualno stanje raziskovanja, ki ga podrobno opisuje van den Hout 2006: 223-226, lahko povzamemo takole:

- a) Prepričanje, da glosni klini označujejo luvizme, ne velja več. Večina besed z glosnimi klini je resda luvijskega izvora, vendar so poleg luvijskih tako označene tudi hetitske, huritske in semitske besede ter celo ideogrami.
- b) Funkcija glosnih klinov v hetitskih tekstih je še vedno nejasna. Zadnje raziskave⁴ se nagibajo v prid domnevi, da so se uporabljali za zanamovanje stilno nenavadnih izrazov, ni pa jasno, ali naj bi to bili nižjepogovorni izrazi, ki so se znašli v tekstih zaradi pomankljive izobrazbe pisarjev, ali izrazi, ki so prispevali k umetniškemu izrazu besedil.⁵
- c) Datiranje: glosni klini so v rabi od Muršilija II. (1318-1295 pr. n. š.). Redki starejši primeri so preveč dvomljivi, da bi bili uporabni,⁶ zares razširjeni pa postanejo šele od Hattušilija III. dalje.⁷
- d) S pomensko analizo besed z glosnimi klini se je doslej bežno ukvarjal edino Melchert, ki je ugotovil, da te besede označujejo predmete in čustva iz vsakdanjega življenja, in sicer zlasti izraze iz semantičnih polj za »hrano,

¹ Rüster–Neu 1989: 217.

² Raziskovanja problema glosnih klinov se je prvi lotil Rosenkranz (1938 in 1954), za njim pa Güterbock (1956), Souček (1957-1971, Bd. 3, 440), Puhvel (1966), Melchert (1993, 1994 in 2003), van den Hout (2006) in Yakubovich (2008). K temu sodijo tudi dela avtorice: že objavljena semantična analiza besed od A do I (Zorman 2007), dva referata na mednarodnih konferencah (*id.*, v tisku) ter analiza besed od K do Z, ki v tem trenutku še čaka na objavo.

³ Kronasser 1962–1966: 154.

⁴ Melchert 2005 in Yakubovich 2008.

⁵ Melchert apud van den Hout 2006: 225.

⁶ Gl. van den Hout 2006: 227, op. 59.

⁷ Laroche 1959: 12.

utenzilije, oblačila, lov in pašništvo, vojaške izraze, religijo in kult ter družbeno ureditev«.⁸

Danes nam torej ni treba več izpodbijati enačbe, da so besede z glosnimi klini isto kot luvijske besede. Ne samo, da so besede z glosnimi klini etimološko raznolike, že od leta 1959⁹ dalje imamo tudi zbirko luvijskih besed, pred katerimi glosnih klinov ni. Raziskava starosti, žanrov in geografskega izvora tekstov, v katerih so te besede pisane brez glosnih klinov, ne pove nič novega o funkciji glosnih klinov: tudi luvijske besede brez glosnih klinov zasledimo pretežno v novohetitskih tekstih, zastopani so vsi žanri in teksti iz Kizzuwatne prav tako kot tisti iz Hattuše.¹⁰ Razlike v distribuciji med luvijskimi besedami z oziroma brez glosnih klinov podrobno opiše van den Hout 2006: 230. Za nas je posebej zanimivo dejstvo, da so religiozni teksti bolj tolerantni do luvizmov kot historčne pripovedi, diplomatska korespondenca ter upravni in administrativni dokumenti. S stilističnega oziroma sociolingvističnega vidika ima to spoznanje dve pomembni implikaciji. Po eni strani govori proti razširjenemu prepričanju, da so luvijske besede označene z glosnimi klini, ker gre pač za nižjepogovorne izraze, ki v tekstih niso bili dobrodošli. Teksti z religiozno vsebino so namreč bolj konservativni in v stilističnem pogledu dopuščajo manj svobode kot dramatične mitološke pripovedi ali korespondenca s provincialnimi uradniki, zato bi v njih seveda pričakovali največ odpora do besed iz pogovornega jezika, če je luvijščina to bila. Po drugi strani pa dejstvo, da je ogromno besed z glosnimi klini prav v vsakdanjih upravnih in administrativnih dokumentih, ki niso bili namenjeni za dolgotrajno hranjenje v arhivih, izključuje tudi drugo alternativo, omenjeno pod točko b) zgoraj, namreč da besede z glosnimi klini prispevajo k bolj vzvišenemu slogu besedila.¹¹

Bistvenega pomena za naše nadaljnje razmišljanje o besedah z glosnimi klini je še ena van den Houtova ugotovitev, in sicer da je luvijski vpliv na hetitsčino v pisnih virih mogoče opazovati od poznega 15. stoletja dalje, da pa je postavljanje glosnih klinov pred luvijske besede fenomen, ki se pojavi nenadoma v času Muršilija II.¹² Avtor pojasnjuje, da je Muršili II. po epidemiji kuge, ki je v dvajsetih letih skoraj iztrebila prebivalstvo osrednjega dela hetitske države, v prestolnici naselil okoli 85 000 luvijsko govorečih prebivalcev Arzawe, kar je spremenilo lingvistično podobo hetitske države. Luvijski vpliv se je okrepil in iz razmerja med označenimi in neoznačenimi luvijskimi besedami v hetitskih tekstih van den Hout sklepa, v kolikšni meri so bili luvizmi proti koncu hetitskega kraljestva sploh še občuteni kot tujke v hetitskih tekstih.

Če bi Hetiti v svojih besedilih zares označevali tuje besede z glosnimi klini samo zato, ker bi jih čutili kot tuje, bi bil to purizem. Pod tem izrazom danes razumemo prizadevanje, da bi jezik ohranili čist, ga obvarovali pred tujimi vplivi. Purizma je veliko vrst. Literatura omenja elitistični, splošni, ksenofobični, arhaizirajoči, reformistični, etnografski in regresivni purizem ter kot skrajno obliko še t. i. ultrapurizem.¹³ Splošni purizem je poskus, da bi jezik otrebili vseh tujih elementov ne glede na njihov izvor. Tarča purizma so lahko tudi zelo stare izposojenke, ki jih poskušajo nadomestiti z leksikalnimi inovacijami, lahko pa je preteklost ideal, h kateremu naj bi se s čiščenjem jezika vrnili. Prvi pojav se imenuje regresivni, drugi arhaizirajoči purizem. Splošni purizem ni posebno pogost. Običajno so puristična

⁸ Melchert 2005: 453.

⁹ Prim. Laroche 1959.

¹⁰ Prim. Melchert 2005: 453 in van den Hout 2006:230.

¹¹ Podatke navaja van den Hout 2006: 231.

¹² Gl. van den Hout 2006: 231 ter 237 s.

¹³ Npr. Jernudd–Shapiro 1989 in Thomas 1991.

prizadevanja usmerjena k iztrebljanju besed in slovničnih vplivov iz enega samega jezika ali govora. Ti veljajo za nesprejemljive, čeprav isti jezik lahko hkrati naklonjeno sprejema vplive iz drugega jezika ali govora. Če je jezik elite bolj cenjen od jezika drugih skupin, govorimo o elitističnem purizmu, če je v ozadju težnja po eliminiranju tujih kulturnih vplivov nasploh, pa gre za patriotski (ali ksenofobični) purizem.

Purizem ni omejen samo na jezik, pač pa vedno vsebuje tudi ideološko komponento. Ta predstavlja motiv, ki narekuje skrb za jezikovno čistost. Ni je težko rekonstruirati, saj določa, katera vrsta besed ni sprejemljiva. Po van den Hout¹⁴ je bila Anatolija v 13. stoletju pr. n. š. dvojezično področje. Hetitsščina je bila jezik vladajoče elite in je imela status uradnega jezika, luvijščina pa se je uporabljala kot vsakdanji pogovorni jezik. Če to drži, bi označevanje luvijskih besed z glosnimi klini morali šteti za primer elitističnega purizma. V hetitskem primeru proti temu govorita dva razloga, in sicer:

1. da so bili pri Hetitih predmet purizma celo geografski pojmi in
2. da večina besed z glosnimi klini sodi v tiste pomenske skupine, ki so v indoevropskih jezikih že od nekdanj tabu.

Kar se tiče prvega, to je geografskih poimenovanj, najdemo med besedami z glosnimi klini vodne vire (*kummaḫanna/i-*, *šarunta/i-*, *dupša-*) in pomensko ne povsem jasna, vendar zanesljivo geografska pojma *lapan(a)-* in *guršaḫar*¹⁵. Sodobna literatura poroča, da so toponimi in imena nasploh lahko tarča purističnih prizadevanj, če gre za ekstremno obliko purizma, ki jo lahko izenačimo z nacionalizmom.¹⁶ Nacionalizem se ne omejuje samo na čiščenje jezika, upravičeno je pričakovati, da bo opazen tudi v diskurzu. Pri Hetitih v tekstih ni nobene sledi o njem in tudi ni združljiv s podobo, ki jo o njih imamo. Do tujih kulturnih in religioznih vplivov so bili namreč tako odprti in tolerantni, da njihova kultura s primesmi vseh ljudstev, s katerimi so prihajali v stik, upravičeno velja za eklektično.

Motiv za rabo glosnih klinov je torej treba iskati drugje. Kot alternativa se ponuja pod točko 2 omenjeno opažanje, da mnoge od besed z glosnimi klini sodijo na področja, ki so že od indoevropskih časov dalje predmet jezikovnega tabuja.¹⁷ S tega vidika hetitske besede z glosnimi klini lahko razdelimo v dve skupini, ki sta z ilustrativnimi zgledi prikazani v Tabelah 1 in 2. V Tabeli 1 so besede, ki so tabu tudi v drugih indoevropskih jezikih, v Tabeli 2 pa tiste, ki po splošnih indoevropskih normah niso bile nesprejemljive, a so v hetitsščini vseeno označene z glosnimi klini.

Tabela 1: Z glosnimi klini označene besede iz pomenskih skupin, ki so v indoevropskih jezikih pogosto predmet tabuja

bolezen in smrt

umreti (*ḫalliḫa- uēḫ-*)
bolan (*irmala-*)
neka bolezen (*tapašša-*)

¹⁴ Van den Hout 2006: 234.

¹⁵ Za natančnejši opis pomena naštetih izrazov gl. Tabela 1 nižje spodaj.

¹⁶ O tem von Polenz 1999: 264–293.

¹⁷ Gl. Havers 1946 in Uría Varela 1997.

obredna terminologija	obredna snov (<i>ħazzııit-</i>) obredno dejanje (<i>ammašša-</i>) obredni pripomočki (<i>aggat(i)-, ekt-lik-, ħupal-, akkušša-</i>) obred za prekinitve osebnih sporov ((SISKUR) <i>mantallali-</i>)
magija	uročiti, zavdati s pogledom (<i>daualli(ja)-</i>) prekleti (<i>ħu(ıa)rt-</i>) začarati (<i>arraħħani(ja)-</i>) prihodnost (<i>apparant(i)-</i>) zvarek, ekstrakt (<i>ħuıart(i)-</i>)
kulturni predmeti, oblačila	neko pecivo (<i>alpašša/i-</i>) kij (<i>ħattalla/i-</i>) ogrinjalo, plašč (<i>palahša-</i>) pokrit s kaloto (<i>lupanauıant-</i>)
pravni in upravni jezik	davek (<i>arkamman-</i>) dokaz (<i>lalama/i-</i>) odobriti (<i>mal(a)i-</i>) pečat (<i>parzaki-</i>) zapisnik (<i>dušduma/i-</i>) voditi, upravljati, vladati (<i>tapar-</i>)
zahod	zahoden (<i>ıparıašši-</i>) zahod (<i>ıpatarma-</i>) proti zahodu (<i>ıpatarmaj(a)-</i>)
sorodniška poimenovanja	potomstvo (<i>ħardu-</i>) potomec (<i>ıarıalan-</i>)
barve	rumena, zelena (<i>ħahħaluıant(i)-</i>) temno modra (<i>marušama/i-</i>) počrtniti (<i>marııae-</i>)
deli telesa, izločki	oči (<i>šakuıa-</i>) buča, lobanja (<i>taršama-</i>) sluhovod (?) (<i>dummantııal</i>) urin (<i>dur</i>)
geografska poimenovanja	ime izvira, die Heiliges Besitzende (<i>kumıajanna/i-</i>) ime izvira (<i>dupša-</i>) poletni pašnik (<i>ıapan(a)-</i>) vodnjak, vrelec (<i>šarunta/i-</i>)

Tabela 2: Besede z glosnimi klini iz pomenskih skupin, ki segajo preko meja običajnih prepovedi v indoevropskih jezikih

negativa čustva in dejanja	<p>izdaja (<i>allalla-</i>) poraz, neuspeh (<i>arpa-</i>) uporniški, hujskaški (<i>harpanuuant-</i>) zavidati, jeziti se (<i>aršanija-</i>) hudoben, zlonameren biti (<i>hanhanija-</i>) nevesten (<i>harpanalla/i-</i>) zloben (<i>huuappa-</i>) zasmehovati (<i>hahreške-</i>) razjeziti se, sovražno se obnašati (<i>kappilazza-</i>) kdor išče maščevanje (<i>kattauatnalla/i-</i>) goljufija, prevara (<i>kukupalatar</i>) zlonamernost, hudobiija (<i>kupiijat(i)-</i>) zarotnik, intrigant (<i>kupiitatalli(i)-</i>) kovati zaroto (<i>kupiijatın kup-</i>) bati se (<i>kuuaja-</i>) strah, nevarnost (<i>kuu(a)ata-</i>) uničiti (<i>lauarr(ija)-</i>) neprijetnost, težava (<i>luppašti-</i>) zaskrbljujoče biti (<i>nahhuua-</i>) tuj, sovražen biti (<i>niyaralla-</i>) potolči, razbiti, porušiti, razdejati (<i>pippa-</i>) zdrobiti, zmečkati, razbiti (<i>puššai-</i>) malomarnost (<i>šallakartatar</i>) tekmeč, uzurpator, nadomestna žrtev (<i>tarpanalla/i-</i>) postati tekmeč, začeti se upirati (<i>tarpanalašša-</i>) zločin, prestopok (<i>uškuit-</i>) grešiti (<i>ušta-</i>)</p>	
	<p>življenjska sila (<i>annari-</i>) naglica, urnost (<i>huta-</i>) bogat (<i>happinant-</i>) pokorščina, poslušnost (<i>hapa(n)zuualatar</i>) nedolžen (<i>niyalla/i-</i>) toleranten (<i>mazalla-</i>) blag, prijeten (<i>miu-</i>) osvoboditi, odpustiti, pomiriti (<i>lila(i)-</i>) uspevati (<i>lulut-</i>) sporazum, soglasje (<i>malijašha-</i>) zadovoljstvo (<i>nut-</i>) mogočen, pomemben, močan (<i>šuyaru-</i>) odobravati, ne ovirati, tolerirati (<i>tahušija-</i>) poslušnost, pokorščina (<i>dummanteja-</i>) pomagati, hiteti na pomoč (<i>urraššesš-</i>)</p>	
	pozitivna čustva in dejanja	

Principa rabe glosnih klinov pri izrazih iz Tabele 1 ni težko razumeti: izogibali so se jim (in nekaterim se izogibamo še danes) zaradi občutkov strahu, sramu ali spoštovanja. Spoštovanje kot motiv za rabo glosnih klinov prikazuje naslednji odlomek iz navodil kraljevim služabnikom:

(1) *mān /...// nu apāt /kuiški memai lenganutuamu kuiš/ nuṣa karū ≋ **hallija uēhtat/ nuṣarat ŪL namma kuitki nuṣaza kē** INIM^{MEŠ} *kēdani mēḫuni / parā namma memaḫḫi nu kuitman/ apēl UD.KAM-za kuitmanaš aki/ ŠA^dUTU^{ŠI}-ma kuit NÍ.TE-ŠUZI^dUTU^{ŠI}-ja/ natza parā lē kuiški/ kuedanikki memai*
(KUB 26.1 III 14-25)*

Wenn /.../ jemand sagt dies: »Der, der mich vereidigt hat, ist schon ≋ **dahingegangen** (?), und ferner (gilt) nichts (mehr). Diese Worte werde ich zu dieser Zeit weiter ausplaudern« – bis sein Todestag (?) (naht), bis er stirbt: was die Person und das Leben der Sonne (betrifft), das plaudere niemand jemandem aus.¹⁸

V tem odlomku kralj Tudḫalija IV. zapoveduje služabnikom, ki so poznali intimne podrobnosti z dvora, da morajo do smrti molčati o vsem, kar se tiče osebe in življenja kralja, tudi ko ta ni več živ. Znano je, da Hetiti za kralja niso smeli reči, da je »umrl«, pač pa da je »postal bog«. V premem govoru je tu vseeno uporabljena frazeološka zveza \\\bhallija- ueht-, ki dobesedno pomeni 'obrniti se k dnevu' in se je očitno uporabljala za kraljevo smrt v neformalnem govoru. Če danes zapišemo pogovorni izraz, ko ga ne bi smeli, ga lahko postavimo v narekovaje, Hetiti pa so v tem primeru isto signalizirali z glosnimi klini. Vendar to še zdaleč ni bilo zgolj stilistično vprašanje, kot je bilo omenjeno zgoraj. V ozadju so bili globlji vzroki, ki postanejo očitni, če si ogledamo besedila, v katerih se uporabljajo besede iz Tabele 2. Ta dokazujejo, da so v 13. stoletju pr. n. š. glosne kline uporabljali na način, ki mu danes pravimo *thought-control rhetoric*. Za ponazoritev naj služita zgleda (2) in (3), v katerih so z glosnimi klini označene besede z negativnimi konotacijami iz Tabele 2.

(2) ≋ **kukupalatar lē ēšzi**
(KUB 26.8 I 39')

Ein ≋ **Betrug** darf nicht sein!¹⁹

Odlomek je iz istih navodil kot prejšnji, goljufanje pa je hkrati izrecno prepovedano in označeno z glosnimi klini. Eksplicitna prepoved in raba glosnih klinov vsebujeta isto sporočilo tudi v pogodbi kralja Šuppiluliuma II. s Talmi-Tešubom iz Karkamiša:

(3) *mānmatakk[an] ≋ **kupjatima** šer naššu Š[A^m]Šuppiluliuma ḪUL-ui
≋ **mālī** ŠA DINGIR[.MEŠ] ≋ **zammuratti** U ŠA KUR^{URU} Ḫatti ḪUL-[aṣann]i
šer kuiški EGIR-p[a] a[nda uizzi]*
(KBo 12.30 12–15)

(If someone approaches you for something good, be good to him.) But if someone approaches you for the sake of a ≋ **plot**, either for an evil ≋ **suggestion** concerning Šuppiluliuma, an ≋ **insult** to the gods, or the detriment of Ḫattiland, do not listen to him!²⁰

¹⁸ Navedeno po von Schuler 1957: 13.

¹⁹ Navedeno po von Schuler 1957: 10.

²⁰ Navedeno po Güterbock–Hoffner–van den Hout 1980, L-N, 128.

Trditev, da so se glosni klini pri Hetitih uporabljali kot instrument za kontroliranje misli, postane na videz problematična le pri izrazih s pozitivnimi konotacijami iz Tabele 2, kot so 'nedolžen', 'toleranten', 'prijeten', 'razumevanje', 'zadovoljstvo' idr. Pogled v besedila tako mnenje hitro ovrže. Čeprav so mnoga od njih preslabo ohranjena, da bi bila uporabna, lahko najdemo dovolj dokazov, da so bili tudi tu v ozadju ideološki vzroki. V nekaj primerih je z glosnimi klini označeno zapovedano ravnanje (npr. 'naglica'), v drugih pa ravnanje, ki je samo po sebi sicer pozitivno, a v konkretnih okoliščinah ni bilo umestno. Ta način rabe prikazujeta zgleda (4) in (5): (4) prepoveduje toleriranje spogledovanja z ženskami, ki so pripadale kralju, (5) pa mlačnost v primeru zarote proti njemu. Avtor obeh je spet Tuḫalija IV., ki je slovel po tem, da je živel v neprestanem strahu za svojo osebno varnost in trepetal pred tekmeci, ki so prežali na prestol, zato ni čudno, da je eksplicitno prepoved ravnanja, ki ga je zaznamoval z glosnimi klini, pospremil tudi z najhujšimi grožnjami, ki so bile sploh mogoče.

(4) *nu mān*^{LÚ} *araš*^{LÚ} *aran ANA INIM SAL*^T [*I šer*] / *≠ mazalla* *aušzi ANA LUGAL-*
ma UL mema[i] / *nan anda munnaizzi* GAM *NĪŠ* DINGIR^{LIM} G[AR-ru]
(KUB 21.42, levi rob, levi stolpec 3-5)

If someone looks *≠ tolerantly* (?) on his fellow with respect to the matter of women, and doesn't tell the king, and hides him, that shall be put under oath.²¹

(5) *našmakan* [. . .] / *našma* ŠEŠ^d [UTU^{šI} *haššan*] za ? [*našma*] ? / ŠEŠ^{MEŠ} DUMU^{MEŠ}
^{SAL} *NA*[PTA]R[T]I [*tam*] ēda u[škanzi ?] / *nu kī memai* EGIR-*anuamu* t[īja] / *apāšma*
apāt memai EGIR-*a* [nūata] / *ŪL tijami hantija* u[šš] [i] / *ŪL tijam* *≠ huḫhupašša* [x?] /
kīšḫaḫari nu kuiš INA É.GA[L^{LIM} *ŪL mem*] ai / *kuiš apāt ijazi* / [*n*] *ankan kūš*
DINGIR^{MEŠ} *ḫarganua*[ndu]
(KUB 26.12+ II 2-11)

Oder [. . .] oder (wenn) ein [legitimer] Bruder der [Sonne oder] Brüder, (die) Söhne einer Nebenfrau (sind), anders[wohin seh]en und ein(er) dies sagt: „Tr[itt] auf meine Seite!“, jener aber dies erwidert: „Auf [deine Seite] trete ich nicht und Anzeige mache ich ihm auch nicht, ich werde *≠ neutral* (?)“ – wer im Palast [nicht Meldung erstatt]et, wer das tut, den [sollen] die Götter zugrunde richten.²²

Vse z glosnimi klini označene besede imajo torej jasno razpoznavno ideološko noto. Jezik je tesno povezan z ideologijo, ker lahko celo na zelo subtilne načine, ki jih ni mogoče postaviti pod vprašaj, usmerja zavedanje, upravlja z vrednotami in daje napotke za ravnanje. Besede, pred katerimi glosni klini stojijo, so večinoma luvijske, luvijščina pa je bila, kot je bilo omenjeno zgoraj, vernakular, »jezik s ceste«²³. Za nekatere luvijske besede z glosnimi klini poznamo tudi hetitske sinonime, ki bi jih Hetiti lahko uporabili vsaj v slogovno bolj zahtevnih tipih besedil, ki so morala skozi postopek redakcije, npr. v pogodbah. Dejstvo, da so vseeno izbrali manj sprejemljivo besedo z ideološkim nabojem in jo označili z glosnimi klini, in to pogosto ravno v kontekstu, katerega namen je usmerjeti ravnanje, dokazuje, da so jezik uporabljali na enak način kot veliki totalitarni režimi našega časa. Vsaj od Muršilija II. dalje

²¹ Güterbock–Hoffner–van den Hout 1980, L-N, 215 in von Schuler 1957: 30.

²² Navedeno po von Schuler 1957: 24.

²³ Tako Alwin Kloekhorst, p. c.

jim je bilo nedvomno jasno, da je govor »vzrok in rešitev vsakršnega družbenega zla«²⁴. Nenadna uvedba glosnih klinov v hetitskih besedilih pred ideološko nesprejemljivimi izrazi lahko predstavlja le jezikovno reformo, katere namen je bil vplivati na moralne standarde in vrednote. Ta reforma je bila samo del ukrepov, s katerimi so se v 13. stoletju poskušali spopasti s krizo ideologije. Isto prizadevanje seva tudi skozi živahno arhivsko dejavnost, verske reforme²⁵ in besedila iz tega obdobja. V tem kontekstu uvedbo glosnih klinov lahko razumemo kot simptom notranjega razkroja in dezintegracije,²⁶ ki pa ga, kot vemo, vsi ti ukrepi niso mogli zaustaviti. Mogočni hetitski imperij je okoli leta 1200 pr. n. š. dokončno propadel, raba glosnih klinov pa dokazuje, da je krizi morale in vrednot treba pri tem pripisati večjo vlogo, kot smo doslej domnevali.

Bibliografija

Bryce, T.

2002 *Life and Society in the Hittite World*. Oxford: Oxford University Press.

Cameron, D.

1995 *Verbal hygiene*. London, New York: Routledge.

Güterbock, H. G.

1956 'Notes on Luwian Studies. (À propos B. Rosenkranz)' Book Beiträge zur Erforschung des Luvischen.' *Orientalia* 25, 113–140.

Güterbock, H. G., H. A. Hoffner, Th. P. J. van den Hout

1980– *The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*. Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago.

Havers, W.

1946 *Neuere Literatur zum Sprachtabu* Wien: Rudolf M. Rohrer. (Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte, Bd. 223, Abhandlung 5).

Hout, Th. van den

2006 'Institutions, Vernaculars, Publics: The Case of Second-Millennium Anatolia'. V: Sanders, S. (ed.) *Margins of Writing, Origins of Cultures*. (Oriental Institute Seminars No. 2). Chicago, Illinois: The Oriental Institute of the University of Chicago, 217–256.

Jernudd, B. H., J. Shapiro (eds.)

1989 *The Politics of Language Purism*. Berlin, New York: 1989.

Kronasser, H.

1962–1966 *Etymologie der hethitischen Sprache* Lfg. 1–6. Wiesbaden: Harrasowitz.

²⁴ Cameron 1995: 223.

²⁵ Glej Bryce 2002: 136-138.

²⁶ Cf. Singer 1985: 120 s.

Laroche, E.

1959 *Dictionnaire de la langue louvite*. Paris: Adrien-Maissonneuve. (Bibliothèque archéologique et historique de l'Institut Français d'Archéologie d'Istanbul VI).

Melchert, H. C.

1993 *Cuneiform Luvian Lexicon*. *Lexica Anatolica* 2. Chapel Hill.

2003 *The Luwians*. (Handbuch der Orientalistik 68). Leiden: Brill.

2005 'The Problem of Luwian Influence on Hittite.' V: Meiser, G., O. Hackstein (Hgg.) *Sprachkontakt und Sprachwandel. Akten der XI. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft, 17.-23. September 2000, Halle an der Saale*, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.

Polenz, P. von

1999 *Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart. Bd. III. 19. Und 20. Jahrhundert*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.

Puhvel, J.

1966 'Dialectal Aspects of the Anatolian Branch of Indo-European.' V: Birnbaum, H., J. Puhvel (eds.) *Ancient Indo-European Dialects. Proceedings of the Conference on Indo-European Linguistics Held at the University of California, Los Angeles, April 25-27, 1963*. Berkeley: University of California Press, 235-247.

Rosenkranz, B.

1938 'Die Stellung des Luwischen im Hatti-Reiche.' *Indogermanische Forschungen* 56, 265-84.

1954 'Luvisch und 'anatolische' Sprachen.' *Forschungen und Fortschritte* 28, 308-312.

Rüster, C., E. Neu

1989 *Hethitisches Zeichenlexikon. Inventar und Interpretation der Keilschriftzeichen aus den Bogazköy-Texten*. (StBoT, Beiheft 2). Wiesbaden: Harrassowitz.

Schuler, E. von

1957 *Hethitische Dienstanweisungen für höhere Hof- und Staatsbeamte*. Graz: Im Selbstverlage des Herausgebers. (Archiv für Orientforschung., Bh. 10).

Singer, I.

1985 'The Battle of Niḫriya and the End of the Hittite Empire.' *Zeitschrift für Assyriologie* 75, 100-123.

Souček, V.

1957-1971 'Glossen.' V: Weidner, E., W. von Soden (Hgg.) *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie*. Bd. 3. Berlin: de Gruyter, 440.

Stefanini, R.

1965 'KBo IV 14 = VAT 13049.' *Atti della accademia nazionale dei lincei* 367 (20), 39-79.

2002 'Towards a Diachronic Reconstruction of the Linguistic Map of Ancient Anatolia.' V: de Marino, S., F. Pecchioli Daddi (eds.) *Anatolia Antica: Studi in memoria di Fiorella Imparati*. (Eothen 11). Florence: LoGisma Editore, 783-806.

Thomas, G.

1991 *Linguistic Purism*. (Studies in Language and Linguistics) London, New York: Longman. (Studies in Language and Linguistics).

Uría Varela, J.

1997 *Tabú y eufemismo en latín*. Amsterdam: A. M. Hakkert. (Classical and Byzantine Monographs, Vol. 37).

Yakubovich, I.

2008 *Sociolinguistics of the Luvian Language*. A Dissertation Presented to The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Chicago, Illinois.
http://oi.uchicago.edu/pdf/yakubovich_diss_2008.pdf

Zorman, M.

2007 'Sprachtabu als Motiv der Verwendung von Glossenkeilen. I. Wörter von A bis I'. V: Groddek, D., M. Zorman (Hgg.). *Tabularia Hethaeorum : Hethitologische Beiträge, Silvin Košak zum 65. Geburtstag*. (Dresdener Beiträge zur Hethitologie, Bd. 25). Wiesbaden: Harrassowitz, 691–708.

V tisku. 'La réforme de la langue hittite au XIIIème siècle av. J.-C. : un instrument au service de la construction de l'identité'. Identité et altérité culturelles : le cas des Hittites dans le Proche-Orient ancien. Colloque international. Université de Limoges, 27-28 novembre 2008.

V tisku. 'Über die Gründe für die Verwendung von Glossenkeilen im Hethitischen. Hitit Dilinde Köşe Çengelli Sözcüklerin (Glossenkeil) Kullanılma Nedenleri Hakkında'. VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi/7th International Congress of Hittitology. Çorum, 25–31 Ağustos 2008/ August 25–31, 2008.